

Reet Ernits: „Ärgem rääkigem praegu sellest, kas meile sisserändajate siiatulek meeldib või mitte. Fakt on, et nad on olemas ja tulemas. Järelikult tuleb nendega tegelda, targalt ja lähimõeldult – nii et meil kõigil Eestis hea elada oleks.“

Eesti keel varjupaigataotlejatele

R e e t E r n i t s

Illuka põhikooli võõrkeeleõpetaja

Kuidas õpetada inimest ja tegelda temaga, kui suhtlemisel ei saa kasutada keelt, mida mõlemad pooled oskavad? Artikkel käsitleb eesti keele õpet Illuka varjupaigataotlejate vastuvõtukeskuses, võrreldes seda Soomes kogetuga.

Kui Illuka valla servale Jaamakülla otustati luua varjupaigataotlejate vastuvõtukeskus, sattusime arusaadavalt uude olukorda. Olime harjunud elama omaette väikeses maakohas, kuhu suur maailm kuigivõrd ei ulatunud. Põhikooli õpetajatena seisime nüüd silmitsi tõdemusega, et tõenäoliselt tuleb kokku puutuda täiesti võõra kultuuri esindajatega. Mis iseenesest on ju huvitav ja põnev, kuid selleks tuleb valmis olla. Teatud määral hirmutas kohustus hakata õpetama lapsi, kelle keelt ja kombeid me ei tunne ja kes ei pruugi osata ühtki keelt peale emakeele, millest meie ei tea midagi. Õpetaja olla tähendab aga toetada ja õpetada igat last nii tõhusalt, nii hästi kui võimalik.

Kuigi kõik need aastad on vastuvõtukeskuses olnud väga vähe asukaid, tuleb praegu rohkem kui varem valmis olla sisserändajate ja nende laste vastuvõtmiseks, ükskõik mis põhjusel nad Eestisse ka ei tuleks. Meil oli aastatetaguseid põgusaid kokkupuuteid sisserännanute lastega, kes viibisid siin väga lühikest aega. Olime andnud oma parima,

aga tajusime siiski oskamatust ja kogemuste puudust. Mul õnnestus käia Leedu tutvumas sealse vastuvõtukeskuse ning pagulaskoduga. Küllastasin koole, kus õppisid pagulaslapsed. Siis aga jäi kogu probleemistik tükiks ajaks tagaplaanile. Uusi lapsi vastuvõtukeskusesse enam ei tulnud ja vahepeal peaaegu unustasime selle teema.

Eelmisel kevadel hakkasin Illuka vastuvõtukeskuses eesti keelt õpetama, et saada muukeelsete inimeste õpetamise kogemusi. Et juhuks, kui Illuka kooli jälle teisest kultuurist lapsed tulevad, oleks teadmisi, oskusi ja vilumust nendega tegelda.

Soome kogemus

Haridusministeerium korraldas Illukal meile kui pilootkoolile esimese sellalase kolmepäevase koolituse, kus osalesid õpetajad ka mujalt Eestist. See oli tõeliselt tõhus võimalus saada vastus paljudele küsimustele. Olid väga huvitavad ettekanded oma ala professionaalidelt. Koolitus jätkus kolmepäevase Soome-reisiga. Kõigepealt tutvusime sisserännanute õpetamisega Espoos

Kirkkojärve koolis, seejärel Jyväskylän keskuse töötajate ja tööga. Küllastasime koole ja keeleõppekeskust, saime ülevaate Soome haridussüsteemist. Olin arusaadavalt huvitatud kõigest, mida nägin ja kuulsin. Seda enam, et olen seni õpetanud ainult muulastest täiskasvanuid – sisserännanud laste õpetamise kogemus puudub.

Tundub, et Soomes on immigrantidega tegelemine väga hästi korraldatud. Kahtlemata on ka seal probleeme, kuid siiski jäi mulje, et asja võetakse tõsiselt, kogu valdkond on põhjalikult läbi mõeldud, on vahendid ja inimesed ning süsteem toimib. Kuna vastuvõtukvoot on Soomes 750 inimest aastas, ei saakski see olla teisiti. Püütakse teha kõik, et sisserännanud integreeruksid Soome ühiskonda, tunneksid end hästi. Igal pagulasel või pagulasperel on tugiisik, kes käib temaga vajadusel igal pool kaasas, aitab asju ajada, õpetab kas või näiteks pangakäimist ja rahaga toimetulekut; külastab kodu ning õpilast koolis. Inimese toetamiseks luuakse võrgustik. (Meil on abiks vastuvõtukeskuse sotsiaaltöötaja – kui

lapsed toona meie koolis käisid, oli sotsiaaltöötaja nendega kogu aeg kaasas.)

Soome sisserännanute lapsed, kelle seas nägime ka eestlasi ja venelasi, õpivad alguses eri gruppides ainult soome keelt. Kui õpilane on algteadmised keelest omandanud, võib ta hakata käima tavaklassis oskusainete tundides. Täielikult saab tavaklassi üle minna umbes aasta pärast. Uustulnukat saadab algul kogu aeg õpetaja, kuni ta harjub ja ise toime tulema hakkab. Ette on nähtud ka õpiabi koduste ülesannete tegemiseks kaks korda nädalas ja kaks tundi nädalas lapse emakeelt. Seda peetakse väga oluliseks – säilima peab identiteet, ei tohi kaotada oma kultuuri. Tõlgikeskusest on võimalik saada õpetajat ja tõlki. Illukal (või üldse Eestis) oleks see praegu küll vist mõeldamatu – leida mõnd eksootilise keele kõnelejat, kes tuleks last õpetama. Aga Soomes on 200 keele tõlgid, neid saab kohale tellida või telefonitõlget korraldada. Tõlge emakeelde on sisserännanu õigus.

Eesti olud

Kuivõrd meil on Soomega võrreldes sisserändajate arv peaaegu olematu, siis Eestis niisugust tuge ei ole – kool võtab õpilase vastu igasuguse eelneva ettevalmistuseta. Klassijuhatajal ja aineõpetajal tuleb ise välja nuputada, kuidas lapsega suhelda, millist tegevust leida ja kuidas teda kooliellu sulatada. Meie koolis õpib valgevene rahvusest varjupaigataotlejate seitsmeaastane tütar. Ta käib esimeses klassis ja pikapäevavarühmas, osaleb kõigis tundides, teeb kaasa, mida oskab ja millest aru saab. Talle antakse loomulikult eraldi ülesandeid, õpetatakse eesti keele sõnu ja väljendeid ning nende kirjutamist. Klassijuhatajale on see paras lisakoormus, mida keegi ei hüvita, samas on kool kohustatud sisserännanute lapsed vastu võtma. Ühe lapsega tegelemine pole siiski võimatu, eriti kui ta on võimekas ning vaimselt stabiilne. Kui aga neid tuleb ühekorraga näiteks viis?

Kui mina hakkasin vastuvõtukeskuses õpetama, polnud võtta mingit meetodikat. Oli lihtsalt õpetajakogemus ja usk asjasse – et kuidagi peab saama. Olin ka varem õpetanud muulasi, kelle keelt kuigivõrd oskasin, näiteks venelestele saksa keelt. Koolis tulebki vahel

eraldi aidata vene last, kelle eesti keele oskus ei ole algul väga hea ning kellel on arusaamisega raskusi – see kogemus, usun, on praegu paljudel. Minul aga oli ja on tegemist täiskasvanutega, nende õpetamine erineb lapse õpetamisest paljuski. Õnneks on enamik õpetavatest olnud keeleoskajad – vallanud kas vene või inglise keelt. Vaid kaks Sri Lanka noormeest oskasid inglise keelt väga algeliselt, nendega ma oma esimesed kogemused saingi. Keele õpetamisel on ju alati kindel järjestus ja tööplaan ülesehitus, selles mõttes erinevus pole. Ikka alustab inimene iseendast: nimi, kes sa oled, kust tuled.

Kui pole võimalik suhelda verbaalselt, tuleb leida muid võimalusi. Häda korral suheldakse kas või käte ja jalgade abil. Ennekoike tuleb saavutada kontakt õppijaga. Õppimise protsess on kahepoolne – üksinda tangot ei tantsi, peab tekkima sünergia. Mida positiivsemalt on õpetaja häälestatud, seda kergem on luua kontakti. Rahuliku, stabiilse ja enesekindla täiskasvanuga pole kontakti saavutada raske. Mida teha aga sõjakoledustest läbi tulnud lapsega, kelle närvikava on rikutud kogetud õudustest, mida täisealised siin turvalises maanurgas isegi ette kujutada ei oska? Ja ega tavaõpetajatelt seda nõuda saagi – siin on tarvis juba spetsialistide abi. Soomes on sellisel puhul abiks terve võrgustik – tugiisikud, sotsiaaltöötajad, psühholoogid.

Millest alustada? Inimesest endast. Katsume vastastikku nimed selgeks õppida. Mida paremini õpetaja võõrapäraselt nime meeles pidada ja hääldada oskab, seda parem. On hea teada pisutki sellest maast, kust inimene on tulnud. Mõista andmine, et tunned tema kodupaiga vastu huvi, kergendab kontakti tekkimist. Kui on võimalik suhelda verbaalselt, tuleb kasuks tunda aeg-ajalt huvi ja esitada õppimisega seotud küsimusi lapse kodumaa kohta. Käsitledes näiteks puuja aedvilju, saab kohe aru, kas neid tuntakse, kas neid seal kaugel kodumaal kasvab. Kui on tegemist koolis käinud inimesega, tasub koos uurida maakaarti ja otsida üles nii tema kodumaa kui ka see maailmanurk, kuhu ta sattunud on.

Soomes külastasime ettevalmistusklassi, kus õppisid sisserännanute lapsed, kes kõik olid tulnud Soome ühel aastal – kes aasta algul, kes mõne kuu eest. Kahetseks õpilast väga kaugetest ja eksooti-

listest maadest õppisid kahes grupis, kummalgi üks abiõpetaja. Kõik tutvustasid end soome keeles, öeldes oma nime, vanuse, mis riigist nad pärit on ja mis kuupäeval Soome tulid. Ei tea, mis tasemel nende soome keel muidu võis olla, aga enda tutvustamine oli kõigil selge.

Suur abi on kõikvõimalikust näitlikustamisest. Klassi seintel peab olema pilte, plakateid, silte sõnadega, praktiliselt igal esemel silt juures – see on tava-koolistki tuttav, aga sisserännanute õpetamisel täiesti mõõdapääsmatu. Õppijale on näitlikustamine vajalik õpitu kindistamiseks, õpetajale aga tihti ainus õpetamisvõimalus. Kui verbaalne suhtlemine on minimaalne, ei saagi eriti muudmoodi. Alguses pole võimalik moodustada lauseid, saab osutada siltidele seintel ja harjutada sõnu.

Peaaegu kohe tuleb ette võtta eesti tähestik. Kuna eesti keeles vastab reeglina häälikule täht, tuleb hoolega treenida tähtede väljaütlemist ning rõhutada, et eestikeelsed sõnad tuleb kokku lugeda vastavalt tähestikule. Samuti juhtida tähelepanu, et pikad häälikuühendid tulebki hääldada pikalt. Sõnade kokkulugemisel on lapsel ees tähestik, kust ta saab näpuga rida ajada. Peaaegu iga uue sõna puhul tasub ikka ja jälle meenutada, et täht, mis kirjas, tuleb täpselt nii ka välja lugeda. Kui see meelde jääb, on tulemused üsna kiired tulema.

Võimalikult kähku peab õpetama selgeks elementaarsed käibefraasid ja kasutama neid ka ise kogu aeg. Tervitus ja tunni lõppedes „head aega“ kui kõige regulaarsem jäävad kiiresti meelde. Esimeste sõnade ja fraaside õppimisel on vaja muidugi treenida hääldamist.

Erinev taust

Mis teeb keeleõpetamise raskeks, on õppijate äärmiselt erinev taust. On suur vahe, kas õpetad valgevenelast, kõrgharidusega nigeerlast või keeleoskamatut tamilit, sõjakoldest tulnud afgaani või tapatalgute eest põgenenud somaallast. Kui nad on korruga samas grupis, on ülimalt raske toime tulla – kõik vajavad individuaalset lähenemist ja õpet. Loeb ka see, kuidas omavahel läbi saadakse – kas õnnestub neid tunnis koostööd tegema panna, kui nad üksteist võõrastavad. See, et õpetajal kellegi suhtes eelarvamusi pole, ei tähenda, et neid pole üksteise suhtes.

Vastuvõtukeskuste tullaakse eri aegadel. Ühtesid on juba mitu kuud õpetatud, siis aga tuleb uus, kellega on vaja otsast peale hakata, pakkudes samal ajal tegevust ka edasijõudnuile – tegemist on tõelise liitklassi ja diferentseeritud õppega. Lisaks on nende olukord, kes alles taotlevad pagulasstaatust, ülimalt ajutine – ühel hetkel on nad läinud, ilma et oleksid jõudnudki neile midagi õpetada.

Oma kultuuriruum ja võõras

Sisserändajatega tegelemine paneb õpetaja mõndagi oma senistest kogemustest ümber hindama. Ühtäkki avastad, kui kerge on õpetada venelast või valgevenelast – ta on oma kultuuriruumist, talle pole vaja kaugeltki kõike selgitada, mõistab ja teab niigi. Rahvuste erinevused taanduvad selles kontekstis peaaegu olematuks. Ka Soomes võib seda näha. Seal on küllalt sisserännanud ka Euroopast, nende seas venelasi ja eestlasi, kes pääsevad ettevalmistusklassist tavaklassi teistest palju kiiremini – põhiline on omandada keeleoskus, kultuurierinevus pole nii suur, et takistaks edasijõudmist.

Aafrika ja Aasia meie jaoks peaaegu tundmatutest riikidest tulnutele tuleb aga õpetada peaaegu kõike. Soome tugiisikud näevad vaeva, et õpetada kuumast kliimast tulnuid näiteks ilmastikukohaseid riideid ostma ja kandma. Neile on võõras meie toit ja riietumisstiil, nad ei tea midagi neljast aastaajast. Kuidas õpetada kevadet, suve, sügist ja talve, kui kogemus sellise kliima kohta puudub? Räägid televiisorist ja arutust, aga võib juhtuda, et seda nähakse esimest korda elus. Paljud ei oska rahaga ümber käia. Enamik vajaks psühholoogi abi, aga nende kultuuris pole kombeks psühholoogi juurde minna. Me ei tule võõraid õpetades paljude asjade peale – räägime sellest, mis meile loomulik, aga neile täiesti tundmatu.

Keeleoskus(oskamatus) võib samuti erineda. Hea on õpetada valgevenelast vene keele baasil, lihtne on tuua eesti keele grammatika õpetamisel võrdluseks näiteid ja vasteid vene keelest. Hea on õpetada kõrgharidusega nigeerlast, kelle inglise keele oskus ja loomulik intelligentsus lubab mõndagi lennult taibata ja kes maailmast üsna palju teab. Keerulisem on, kui Aafrika mõne rahva või hõimu liige kõneleb inglise keelt halvasti või tugeva oma keele aktsendiga. Me

saame teineteisest halvasti aru. Ei saa olla kindel, kas seletus „kohale jõuab”. Õpetatava emakeelt tundmata kaob võrdlusvõimalus, ei saa teisest keelest näiteid tuua. Pole teada, kas tema keeles leidub vasteid eesti keele reeglile – väga võimalik, et leidub, aga kahjuks see ei aita. Samas tuleb olla õnnelik, kui ta natukenegi inglise keelt oskab. Mul pole täiesti umbkeelse sisserändajaga töötamise kogemust. Väga kehva keeleoskusega tamiid oli paras väljakutse, aga siiski hakkas õppetöö vähehaaval edenema. Kahjuks lahkusid nad Illukalt kiiresti, nii et kogemus jäi lühiajaliseks.

Soomes võimaldatakse sisserändajale emakeelset õpet ja vajadusel tõlki üldjuhul ka päris haruldaste keelte puhul, aga näiteks Aafrika sisserändajad võivad saada õpetust ja tõlget selles keeles, mis on olnud koloniaalaeegadest riigikeel ja keel, milles saab haridust – enamasti inglise või prantsuse keel. See kergendab olukorda.

Nagu tavakoolis, tuleb ka sisserännanute puhul alati arvestada, et kõik pole võimekad ja mõni lihtsalt ei taha õppida. Rääkimata sellest, et õppijate seas võib olla vaimselt ebastabiilseid, sest on tulnud kohutavatest tingimustest. Võib juhtuda, et peab õpetama inimesi, kes pole päevagi koolis käinud ega oska kirjutada. Soomes tuleb seda päris tihti ette. Illukal tuleks neil kõigil olla samas keeleõppegrupis. Mina kui tavaõpetaja ei saaks nendega tugiisiku abita tulemuslikult töötada.

Totaalne infosulg

Väga tähtis on keelekeskkonna olemasolu. Inimene, kes on tulnud väga kaugelt ega ole eesti keelt kunagi kuulnud, peaks seda kuulma ka väljaspool õppetundi, taustana. Ta harjub keele kõlaga, nii et ühel hetkel hakkab üht-teist tutvlikku kuulma. Soomes püütakse sisserännanuid getostumise vältimiseks hajutada nii, et tulijad saaksid elada soomlaste keskel. Et ka kodune pereema, kes keelt ei oska ja võib-olla ka ei õpi, seda ikkagi kuuleks ja oleks sunnitud suhtlemagi. Soomes käivad kõik lapsed elukohajärgses koolis, nii ka sisserännanute omad. Lastel tekivad kiiresti kontaktid ja üldiselt leiavad nad kergesti endale soomlastest sõpru.

Sellega võrreldes on Illuka vastuvõtukeskus nagu üksik saar kauges ookea-

nis. Ümberringi laiuvad suured metsad. Isegi enamiku oma valla inimeste jaoks on see kaugel ääremaa, kuhu paljudel asja ei ole. Laia maailma pääseb sealt kaks korda nädalas, sest sagedamini buss ei käi. Kohalikud on enamasti venekeelsed – sealkandis asuvad põlisvenelaste külad. Teatavasti ongi Ida-Virumaa eripära, et eesti keele kuulmise tõenäosus isegi maakonnakeskuses on küllalt väike. Nii ei saadagi aru, mis keelega õieti tegemist on ja miks õppida keelt, mida ei räägita – ei teata ju, et mujal Eestis on asi teisiti. Sisserännanud veedavad vastuvõtukeskuses eraldatult päevi, nädalaid, kuid. Pea ainuke kokkupuude välismaailmaga on kord nädalas eesti keele tund.

Mida inimene teeb, kui tal midagi teha ei ole? Istub arvutis ja vaatab televiisorit. Vaevalt et ta arvutis eesti keelega tegeleb. Olukorda parandaks, kui saaks kuulata/vaadata eestikeelseid saateid. Uudiste pildimaterjal toetaks eestikeelset juttu, üht-teist oleks võimalik taibata. Ilmateade, reklaamid, eriti aga eestikeelse tekstiga ingliskeelsed filmid – kui palju eestlasi on sarnasel moel soome keelt õppinud! Eestikeelseid telekanaleid kaugel Jaamakülas Vene piiri ääres aga ei näe. Vähemalt mitte praegu – lootust on küll antud, et olukord paraneb. Inimesed istuvad peaaegu täielikus infosulus. Aga tahame, et nad integreeruksid. Võõrast, kes sellest maast ja rahvast midagi ei tea, kes tahab siin elada ja töötada, aga keelt ja kombeid ei tunne, tuleb õpetada ja teavitada. Kui ta on tulnud rasketest ja ohtlikest oludest, peab teda aitama. Tahame ju, et kõik oskaksid eesti keelt ja respektieriksid meie tavasid – õpetagem siis! Meie kõigi huvides on stabiilsed, hästi kohanenud ning toimetulevad uustulnukad, mitte saatuse hooleks jätute kogukond.

Meie õpetajad on üldiselt valmis, aga kindlasti on vaja rohkem tuge, paremat ettevalmistust ja meetodikat, häid keeleõpikuid (nagu Soomes) ja õpetajaraamatuid, spetsialistide abi. Kuna Eestis pole veel palju sisserännanuid, ei tundu praegu Soome-taoliste võrgustike loomine ehk vajalik. Aga selleks tuleb valmis olla. Et ei juhtuks nagu aidsi ja narkomaaniaga – probleemi hakati tõsiselt võtma alles siis, kui see oli üle pea kasvanud.